

ปัญหาการเยียวยาความเสียหายในคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา¹

สถลศักดิ์ บำรุงศรี²

จากการศึกษาเกี่ยวกับการหลักเกณฑ์ วิธีการ และทางปฏิบัติในการฟ้องคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา พบว่าเกิดปัญหาเกี่ยวกับการเยียวยาความเสียหายในส่วนของการเรียกค่าเสียหายจากบุคคลที่ต้องร่วมรับผิดชอบ จำเลยในทางแพ่ง และบุคคลที่ต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนในฐานะผู้รับประกันภัย โดยศึกษา ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นลูกจ้าง หรือผู้กระทำความผิดเป็นผู้เยาว์ ซึ่งจากการศึกษาค้นคว้าพบว่า โดยส่วนใหญ่แล้วบุคคลดังกล่าวไม่มีความสามารถในการที่จะชดใช้ค่าสินไหมทดแทนให้กับผู้เสียหายได้ตาม ความเสียหายที่เกิดขึ้น เนื่องจากลูกจ้างส่วนใหญ่เป็นผู้มีรายได้น้อย และไม่ทรัพย์สินเพียงพอต่อการที่จะชดใช้ ค่าสินไหมทดแทน ส่วนของผู้เยาว์ที่กระทำความผิดนั้นก็ไม่มีทรัพย์สินของตนเอง หรือยังไม่ได้มีการประกอบ อาชีพ เป็นผลทำให้ผู้เสียหายไม่อาจได้รับการเยียวยาความเสียหายได้ตามที่สมควรจะได้รับ แม้ศาลจะมีคำพิพากษาให้ลูกจ้างหรือผู้เยาว์ต้องชดใช้ค่าสินไหมทดแทน แต่ไม่อาจบังคับคดีส่วนแพ่งเอา กับ นายจ้าง หรือจากบิดามารดา หรือผู้ปกครองของผู้เยาว์ เพราะไม่ใช่คู่ความในคดี ไม่ว่าคดีนั้นจะเป็นการกระทำ ความผิดตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 43 หรือมาตรา 44/1 แม้ตามประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ มาตรา 425 และ 429 จะกำหนดให้บุคคลดังกล่าวต้องร่วมรับผิดชอบในทางละเมิดด้วยก็ตาม ส่งผลให้ ผู้เสียหายไม่ได้รับการเยียวยาผลร้ายที่เกิดจากการกระทำความผิดทางอาญาตามที่สมควรจะได้รับ และในกรณีที่ มีผู้ต้องเข้ามาร่วมรับผิดชอบในการชดใช้ค่าเสียหายด้วย เช่น บริษัทประกันภัย เป็นต้น กฎหมายก็ไม่ได้มีผลไปถึง บริษัทประกันให้ต้องเข้ามาร่วมรับผิดชอบด้วย ซึ่งอาจกรณีที่ต้องไปฟ้องร้องเพื่อให้ชดใช้ค่าสินไหมทดแทนกันอีก ครั้ง อันเป็นการสร้างภาระให้กับผู้ที่ได้รับความเสียหายอย่างมาก และอีกกรณีก็คือก่อให้เกิดความเสียหายแก่ ผู้เสียหายคือเรื่องระยะเวลาในการยื่นคำร้องตามมาตรา 44/1 ซึ่งมีระยะเวลากำหนดไว้ให้ต้องยื่นก่อนเริ่ม สืบพยาน หรือกรณีที่ไม่มี การสืบพยานก็ให้ยื่นก่อนศาลวินิจฉัยชี้ขาดคดี อันเป็นระยะเวลาที่สั้นเกินไป ซึ่งอาจทำ ให้ผู้เสียหายเตรียมการไม่ทัน

จากการศึกษาประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการเยียวยาความเสียหายในคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญานั้น ก่อให้เกิดปัญหาหลายประการ ซึ่งสรุปได้ดังต่อไปนี้

¹บทความนี้เรียบเรียงจากการศึกษาอิสระ เรื่อง ปัญหาการเยียวยาความเสียหายในคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ ศาสตราจารย์ พิเศษ ปัญญา สุทธิบดี รองศาสตราจารย์สุชสมัย สุทธิบดี และรองศาสตราจารย์ ประเทือง ธนียผล

² นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต (วิทยาเขตบางนา) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ประเด็นปัญหาที่หนึ่ง กรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นลูกจ้าง และความผิดนั้นเป็นการละเมิดในทางแพ่ง มาตรา 425 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งกฎหมายกำหนดให้นายจ้างต้องเข้ามาร่วมรับผิดชอบในผลแห่งละเมิดซึ่งลูกจ้างได้กระทำไปในการจ้างด้วย และกรณีตามมาตรา 425 นั้น เป็นกรณีที่กฎหมายได้กำหนดความรับผิดชอบของนายจ้างเป็นความรับผิดชอบแบบเด็ดขาด กล่าวคือ นายจ้างไม่สามารถพิสูจน์ให้เป็นอย่างอื่น แต่เกิดปัญหาว่าในการพิจารณาคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา คือ นายจ้างไม่ใช่ผู้ร่วมกระทำความผิดในคดีอาญา และไม่ได้ถูกพนักงานอัยการฟ้องเข้ามาเป็นจำเลยร่วมด้วย เพื่อที่จะร่วมรับผิดชอบกับลูกจ้าง กรณีจึงเป็นเหตุให้ผู้เสียหายจะต้องไปดำเนินการฟ้องคดีแพ่งกับนายจ้างเพื่อมารับผิดตามมาตรา 425 อีก ซึ่งเป็นการสร้างภาระทั้งในด้านค่าใช้จ่าย และระยะเวลาที่จะได้รับการเยียวยา อันเป็นการไม่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของการดำเนินคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญาที่ต้องการอำนวยความสะดวก รวดเร็ว และประหยัดค่าใช้จ่ายให้แก่ผู้เสียหาย

ประเด็นปัญหาที่สองกรณีและในกรณีที่การกระทำความผิดอาญาที่เกิดจากการกระทำของผู้เยาว์นั้น อาจเกิดปัญหาในเรื่องการเยียวยาผู้เสียหายในทางแพ่ง กล่าวคือ ผู้เยาว์ที่กระทำความผิดส่วนใหญ่ ยังไม่มีอาชีพ ไม่มีทรัพย์สินใด ๆ จึงไม่มีความสามารถในการที่จะชดเชยค่าสินไหมทดแทนให้แก่ผู้เสียหาย และส่งผลให้การบังคับคดีในส่วนแพ่ง ที่ศาลมีคำพิพากษาหรือคำสั่งที่ให้ผู้เยาว์ชดเชยค่าสินไหมทดแทนแก่ผู้เสียหายไม่อาจบังคับกันได้อย่างแท้จริง และการที่จะให้บิดามารดาของผู้เยาว์เข้ามารับผิดร่วมกับผู้เยาว์ก็ ไม่อาจทำได้ เพราะบุคคลดังกล่าวไม่ใช่คู่ความในคดี เป็นเหตุให้ผู้เสียหายต้องนำคดีไปฟ้องใหม่ เพื่อเรียกให้บิดามารดาของผู้เยาว์เข้ามาร่วมรับผิดชอบในผลแห่งละเมิดซึ่งเกิดจากการกระทำของผู้เยาว์ ตามนัยมาตรา 429 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

ประเด็นปัญหาที่สามกรณีการกระทำความผิดอันเป็นการละเมิดในทางแพ่งด้วยนั้น อาจมีบุคคลภายนอกที่ต้องเข้ามารับผิดชดเชยค่าสินไหมทดแทนด้วย เช่น บริษัทประกันภัย เป็นต้น แต่ผู้เสียหายจะได้รับการชดเชยค่าสินไหมทดแทนก็ต้องมีพิสูจน์ความเสียหายกันอีกครั้ง และอาจต้องมีการฟ้องร้องต่อผู้คดีบริษัทประกันภัยให้ต้องรับผิดชอบ ซึ่งจะเกิดปัญหาทั้งเป็นการเพิ่มภาระให้แก่ผู้เสียหาย และอาจเกิดกรณีที่ศาลไม่ต้องรับฟังข้อเท็จจริงที่ปรากฏในคดีอาญา ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 46 เพราะบริษัทประกันภัยไม่ใช่คู่ความในคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา จึงต้องมีการนำสืบต่อสู้ในประเด็นเรื่องค่าเสียหายกันอีก อันเป็นการเพิ่มภาระให้แก่ผู้ที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำความผิด และนบียงกรณีผู้เอาประกันมาฟ้องบริษัทประกันภัยให้รับผิดชอบตามกรมธรรม์นั้น เป็นคดีตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค ไม่ใช่คดีอาญา ซึ่งศาลในคดีแพ่งไม่จำเป็นต้องถือข้อเท็จจริงตามที่ปรากฏในคำพิพากษาส่วนอาญา ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 46 และในการต่อสู้คดีหากผู้รับประกันปฏิเสธ ภาระพิสูจน์จะตกแก่ผู้เอา

ประกันที่เป็นโจทก์ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา 84/1 ประกอบพระราชบัญญัติวิธีพิจารณา
คดีผู้บริโภค จึงเป็นการสร้างภาระให้แก่ผู้เสียหายเป็นอย่างมาก

ประเด็นปัญหาที่สี่เป็นปัญหาเกี่ยวกับเรื่องระยะเวลาในการยื่นคำร้องให้ชดใช้ค่าสินไหมทดแทนตาม
ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 44/1 ยังมีปัญหาในประเด็นว่า ผู้เสียหายจะต้องยื่น
คำร้องขอต่อศาลที่พิจารณาคดีอาญาขอให้จำเลยชดใช้ค่าสินไหมทดแทน เพื่อเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นจาก
การกระทำความผิดอาญานั้นเอง และต้องยื่นภายในระยะเวลาที่กฎหมายกำหนดคือก่อนศาลชั้นต้นเริ่ม
ทำการสืบพยาน ในกรณีไม่มีการสืบพยานให้ยื่นก่อนศาลวินัยชี้ขาดคดี ซึ่งเป็ระยะเวลาที่สั้นเกินไป และไม่
สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของกฎหมายที่ต้องการเยียวยาความเสียหายให้แก่ผู้เสียหาย

จากการศึกษาค้นคว้าปัญหาเกี่ยวกับการเยียวยาความเสียหายในคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา
ผู้ศึกษาพบว่า มีข้อเสนอแนะ คือ

จากผลของการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการเรื่องการเยียวยาความเสียหายในคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา พบว่า
ความเสียหายทางแพ่งอันมีมูลเหตุมาจากการกระทำความผิดทางอาญาของลูกจ้างหรือผู้เยาว์นั้น ถือว่าเป็นการ
กระทำละเมิดทางแพ่งอย่างหนึ่ง และเป็นคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องกับคดีอาญา ซึ่งพนักงานอัยการสามารถยื่นคำร้อง
ตามตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 43 หรือผู้เสียหายสามารถเรียกร้อง
ค่าสินไหมทดแทนเข้ามาในคดีอาญาได้ตามมาตรา 44/1 และยังมีบุคคลภายนอกที่ต้องเข้ามารับผิดชอบ
ในการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนด้วยคือผู้รับประกันภัย แต่กฎหมายเกี่ยวกับการฟ้องคดีแพ่งที่เกี่ยวข้อง
กับคดีอาญากำหนดให้ผู้เสียหายมีสิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนเอากับผู้กระทำความผิดอาญาซึ่งเป็นผู้กระทำ
ละเมิดโดยตรงเท่านั้น ไม่สามารถเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนเอากับบุคคลที่ต้องร่วมรับผิดชอบกับผู้กระทำความผิด
อาญา หรือบุคคลภายนอกที่ต้องรับผิดชอบในการชดใช้ในค่าสินไหมทดแทนได้

อีกปัญหาที่เกิดขึ้นเรื่องระยะเวลากำหนดให้ผู้เสียหายยื่นคำร้องขอให้จำเลยชดใช้ค่าสินไหมทดแทนตาม
มาตรา 44/1 นั้น มีกำหนดเวลาที่จำกัด ซึ่งอาจทำให้ผู้เสียหายเตรียมการในการยื่นคำร้องเข้ามาไม่ทัน
จึงควรแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายโดยให้ศาลเข้ามามีบทบาทในการออกคำสั่งให้ผู้กระทำความผิด หรือผู้ที่ต้องรับผิดชอบ
ในค่าสินไหมทดแทน เข้ามารับผิดชอบต่อค่าสินไหมทดแทนให้กับผู้เสียหายได้ในทุกขั้นตอนของการดำเนิน
กระบวนการพิจารณา โดยไม่ต้องจำกัดในเรื่องของระยะเวลาที่ต้องให้ผู้เสียหายยื่นคำร้องขอตามมาตรา 44/1 เพื่อเป็น
การอำนวยความสะดวกให้กับผู้เสียหายมากยิ่งขึ้น

จึงเห็นว่า ควรที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาจะมีการปรับปรุงแก้ไขโดยกำหนดให้บุคคลที่
ต้องร่วมรับผิดชอบในทางแพ่งผู้กระทำความผิดอาญา และบุคคลที่ต้องรับผิดชอบชดใช้ในส่วนของ
ค่าสินไหมทดแทนที่เกิดขึ้นนั้น ให้เข้ามาเป็นคู่ความในคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับอาญาด้วย เพื่อที่ศาลจะได้พิจารณา
ตัดสินคดีเสียให้เสร็จสิ้นไปแต่ในคดีเดียว เพื่อความสะดวกรวดเร็ว และเป็นการลดภาระต่าง ๆ ให้แก่

ผู้เสียหาย เพราะไม่ต้องไปดำเนินการฟ้องคดีแพ่งเพื่อที่จะบังคับให้นายจ้าง หรือบิดามารดาของผู้เยาว์ให้เข้ามาร่วมรับผิดชอบในการละเมิดของลูกจ้างหรือผู้เยาว์เป็นอีกคดีหนึ่งต่างหาก และหากมีบริษัประกันภัย ซึ่งเป็นผู้รับประกันภัยในความเสียหายที่เกิดขึ้นไว้ด้วยแล้ว ก็ควรที่จะต้องดำเนินการในคดีส่วนแพ่งให้เสร็จสิ้นไปเสียแต่คราวเดียวเพื่อความสะดวกและรวดเร็วในการชดเชยค่าสินไหมทดแทน และมีโอกาสที่จะทำให้การบังคับคดีได้รับผลสำเร็จมากกว่าการที่จะบังคับคดีแพ่งเอาากับลูกจ้างหรือผู้เยาว์ ดังนั้น จากปัญหาที่เกิดขึ้น จึงขอเสนอแนวทางปรับปรุงแก้ไขประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเพื่อให้ผู้เสียหายสามารถเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนเอาแก่นายจ้างบิดา มารดา ของผู้เยาว์ ตลอดจนผู้รับประกันภัย ซึ่งต้องมีความรับผิดชอบร่วมกับลูกจ้าง ผู้เยาว์ และผู้เอาประกันภัยในผลแห่งการละเมิดได้ โดยการให้นายจ้าง บิดามารดาและผู้รับประกันภัย เข้ามาเป็นคู่ความในคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญาด้วย

และควรที่จะเพิ่มบทบาทของศาลเข้ามีส่วนร่วมต่อการเยียวยาความเสียหาย โดยเห็นควรปรับปรุง มาตรา 44/1 ในเรื่องที่กำหนดให้ผู้เสียหายต้องเป็นผู้ยื่นคำร้องขอ และเรื่องกำหนดเวลาในการยื่นคำร้องขอที่มีระยะเวลาอันจำกัด โดยการที่ให้ศาลเข้ามามีบทบาทในการพิพากษาหรือสั่งให้จำเลย ผู้ที่ต้องร่วมรับผิดชอบในทางแพ่งกับจำเลย หรือนบุคคลที่มีหน้าที่ต้องชดเชยค่าสินไหมทดแทนซึ่งเกิดจากการกระทำความผิดนั้น ชดเชยค่าสินไหมทดแทนให้กับผู้เสียหายได้ เพื่อให้เปิดไปตามบริบทระหว่างประเทศ หลักการขั้นพื้นฐานการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในระบบกระบวนการยุติธรรม (United Nations' resolution on basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters, 2002) ซึ่งได้วางแนวปฏิบัติให้การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ต้องสามารถทำได้ตลอดทุกขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรม ประกอบกับปณณญสากล่าวด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานสำหรับผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญาและการใช้อำนาจโดยมิชอบ ค.ศ. 1985 ซึ่งมีการกำหนดมาตรฐานการคุ้มครองผู้เสียหายว่า กลไกของฝ่ายตุลาการฝ่ายบริหารควรเอื้ออำนวยให้ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมให้ได้รับการเยียวยาผ่านกระบวนการต่าง ๆ ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการด้วยความรวดเร็วเป็นธรรม ไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายและสามารถเข้าถึงได้ ดังนั้น จึงควรให้ปรับปรุงกฎหมายและเพิ่มบทบาทของศาล เพื่อให้ศาลมีอำนาจสั่งให้จำเลยชดเชยค่าสินไหมทดแทนได้เอง ซึ่งจะส่งผลดีต่อผู้เสียหายให้ได้รับการเยียวยาความเสียหายโดยตรง

โดยข้าพเจ้าขอเสนอวิธีการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เป็นดังนี้

1) เพิ่มเติม มาตรา 40 วรรคสอง เป็นดังนี้ “ในกรณีที่คดีอาญาใดมีผู้ที่ต้องร่วมรับผิดชอบในทางแพ่งกับผู้กระทำความผิด หรือมีผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบชดเชยค่าสินไหมทดแทนที่เกิดจากความเสียหายดังกล่าว เมื่อศาลเห็นสมควร หรือโจทก์หรือผู้เสียหายร้องขอ ให้ศาลมีอำนาจเรียกบุคคลดังกล่าวเข้ามาในคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญาเพื่อรับผิดชอบในคดีส่วนแพ่งได้”

2) แก้ไขเพิ่มเติมกฎหมาย มาตรา 47 วรรคหนึ่ง เป็นดังนี้ “คำพิพากษาส่วนแพ่งต้องเป็นไปตาม บทบัญญัติแห่งกฎหมายว่าด้วยความรับผิดของบุคคลในทางแพ่ง และหมายความรวมถึงบุคคลที่ต้องมีความรับผิดชดใช้ค่าสินไหมทดแทนในส่วนแพ่งด้วย โดยไม่ต้องคำนึงว่าจำเลยต้องคำพิพากษาว่าได้กระทำความผิดหรือไม่”

3) แก้ไขเพิ่มเติมกฎหมาย มาตราร 44/1 เป็นดังนี้

“ในคดีที่พนักงานอัยการเป็น โจทก์ ถ้าผู้เสียหายมีสิทธิที่จะเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนเพราะเหตุได้รับอันตรายแก่ชีวิต ร่างกาย จิตใจ หรือได้รับความเสื่อมเสียต่อเสรีภาพในร่างกาย ชื่อเสียง หรือได้รับความเสียหายในทางทรัพย์สินอันเนื่องมาจากการกระทำความผิดของจำเลย ผู้เสียหายจะยื่นคำร้องต่อศาล ให้ศาลที่พิจารณาคดีอาญาขอให้มีการพิพากษาหรือมีคำสั่งให้บังคับจำเลย บุคคลที่ต้องร่วมรับผิดกับจำเลยในทางแพ่ง หรือบุคคลที่มีหน้าที่ชดใช้ค่าสินไหมทดแทนจากความเสียหายที่เกิดขึ้น ชดใช้ค่าสินไหมทดแทนแก่ผู้เสียหายก็ได้ ตนก็ได้”

การยื่นคำร้องตามวรรคหนึ่ง ผู้เสียหายต้องยื่นคำร้องก่อนเริ่มสืบพยาน ในกรณีที่ไม่มีกรสืบพยานให้ยื่นคำร้องก่อนศาลวินิจฉัยชี้ขาดคดี และให้ถือว่าคำร้องดังกล่าวเป็นคำฟ้องตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและผู้เสียหายอยู่ในฐานะโจทก์ในคดีส่วนแพ่งนั้น ทั้งนี้ คำร้องดังกล่าวต้องแสดงรายละเอียดตามสมควรเกี่ยวกับความเสียหายและจำนวนค่าสินไหมทดแทนที่เรียกร้อง หากศาลเห็นว่าคำร้องนั้นยังขาดสาระสำคัญบางเรื่อง ศาลอาจมีคำสั่งให้ผู้ร้องแก้ไขคำร้องให้ชัดเจนก็ได้

คำร้องตามวรรคหนึ่งจะมีคำขอประการอื่นที่มีใช้คำขอบังคับให้จำเลยชดใช้ค่าสินไหมทดแทนอันเนื่องมาจากการกระทำความผิดของจำเลยในคดีอาญาไม่ได้ และต้องไม่ขัดหรือแย้งกับคำฟ้องในคดีอาญาที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์ และในกรณีที่พนักงานอัยการได้ดำเนินการตามความในมาตรา 43 แล้ว ผู้เสียหายจะยื่นคำร้องตามวรรคหนึ่งเพื่อเรียกทรัพย์สินหรือราคาทรัพย์สินอีกไม่ได้”

เอกสารอ้างอิง

กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, กระบวนการยุติธรรมบนเส้นทางของการเปลี่ยนแปลง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2543

กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, ชาคี ชัยเดชสุริยะ และณัฐวสา นัตรไพฑูรย์, คณะผู้แปล, **มาตรฐานองค์การสหประชาชาติว่าด้วยกระบวนการยุติธรรมทางอาญา** (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2550

จิต เศรษฐบุตร, **หลักกฎหมายแพ่งลักษณะละเมิด**, พิมพ์ครั้งที่ 8, โครงการตารางและเอกสารประกอบการสอนคณะนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ, 2556

ณรงค์ ใจหาญ, โครงการเสวนาทางวิชาการ เรื่อง ถอดบทเรียนทางกฎหมายจากคดีอุบัติเหตุบนทางด่วน โทลล์เวย์, [Online] available URL: <https://www.law.tu.ac.th /seminar tollway accident summary>, 2562

ชนากร โกมลวานิช, กนกลักษณ์ จุ้ยมณี และศราวุธ อินทรพวงษ์, รายงานการวิจัยปัญหาเกี่ยวกับการจ่ายค่าเสียหายเบื้องต้นตามพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ประสบภัยจากรถ พ.ศ. 2535, 2557

ธานินทร์ กรัยวิเชียร, **การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาล**, กรุงเทพฯ:สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2511

ประเสริฐ เสียงสุทวิวงศ์, **คู่มือการศึกษาสัมมนากฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง**, พศกิกายน 2559

พิพัฒน์ จักรางกูร, **คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา**, กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด พิมพ์อักษร, 2540

พรชัย สุนทรพันธุ์, **คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะประกันภัย**, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พลสยามพริ้นติ้ง (ประเทศไทย), 2545

ไพจิตร ปุญญพันธุ์, **คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะละเมิด**, พิมพ์ครั้งที่ 12, กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, 2551

ศรีสมบัติ โชคประจักษ์ชัด และวรรณพร เตชะโกศิวนิช, **วิเคราะห์หลักและทฤษฎีการลงโทษทางอาญา**, สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, 2563

สุขุม ศุภนิตย์, **คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะละเมิด**, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณการ, 2553

สทรัฐ กิติ สุภารการ, **หลักและคำพิพากษา:กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา**, พิมพ์ครั้งที่ 9, กรุงเทพฯ:อมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2560

หยุด แสงอุทัย, **ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาศึกษาทางคำพิพากษาศาลฎีกา**, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แม่บ้านการเรือน, 2507